

**ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС.
СІМЕЙНЕ ПРАВО. МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО**

УДК 347.1

DOI: 10.32342/3041-2218-2024-2-9-5

ЛЮДМИЛА РОМАНОВСЬКА,

*кандидат юридичних наук, директор, головний науковий співробітник
у сфері правознавства ТОВ «Незалежні фахові експертизи»*

ORCID: 0009-0004-6306-6936

**ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРАВОЧИННОСТІ
ЕКСПЕРТНОГО ВИСНОВКУ З ОЦІНКИ ВІДПОВІДНОСТІ
(НЕЗАЛЕЖНОЇ ФАХОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ) В СФЕРІ
ІНСПЕКТУВАННЯ: НАУКОВО-ПРАВОВА ЕКСПЕРТИЗА, НАУКОВО-
ЕКОНОМІЧНА ЕКСПЕРТИЗА, НАУКОВО-ТЕХНІЧНА ЕКСПЕРТИЗА,
КОМПЛЕКСНА НАУКОВА ЕКСПЕРТИЗА**

В статті розкривається поняття та сутність експертного висновку з оцінки відповідності (незалежної фахової експертизи) в сфері інспектування: науково-правова експертиза, науково-економічна експертиза, науково-технічна експертиза, комплексна наукова експертиза. Здійснено порівняння правових характеристик, притаманних висновку експерта з питань права (експерта у галузі права), експертному висновку судової експертизи, експертному висновку наукової і науково-технічної експертизи та експертному висновку з оцінки відповідності (незалежної фахової експертизи) в сфері інспектування: науково-правова експертиза, науково-економічна експертиза, науково-технічна експертиза, комплексна наукова експертиза. Відмічено особливості правового регулювання в Україні діяльності з оцінки відповідності (незалежної фахової експертизи) в сфері інспектування: науково-правова експертиза, науково-економічна експертиза, науково-технічна експертиза, комплексна наукова експертиза, експерта з питань права (експерта в галузі права), судового експерта, наукової і науково-технічної експертизи та її результату (експертного висновку). Констатується, що прикладом концептуального наближення в Україні експертної діяльності до міжнародних стандартів є орган з інспектування (орган з оцінки відповідності), акредитований відповідно до вимог ДСТУ EN ISO/IEC 17020:2019 (EN ISO/IEC 17020: 2012, IDT; ISO/IEC 17020:2012, IDT), сертифікований відповідно до вимог ISO 9001:2015, IDT (ДСТУ ISO 9001:2015), ISO 37001:2016, IDT (ДСТУ ISO 37001:2018), ДСТУ ISO/IEC 27001: 2023 (ISO/IEC 27001:2022, IDT), який наразі пропонує послуги з оцінки відповідності (незалежної фахової експертизи) в сфері: науково-правова експертиза, науково-економічна експертиза, науково-технічна експертиза, комплексна наукова експертиза. Відмічено, що результатом експертної діяльності такого органу є експертний висновок. Проведено аналіз наукових публікацій та виокремлено дискусійні питання експертного висновку, зокрема: експертна помилка, позитивний і негативний висновок, захист авторських прав на експертний висновок.

Експертний висновок з оцінки відповідності (незалежної фахової експертизи) виокремлено за характерними ознаками: (1) створюється на замовлення замовника експертизи на договірних умовах, (2) уявляє собою інтелектуальне творіння експертів, яке є наслідком процесу їх розумової діяльності, (3) є унікальним та індивідуальним лише до об'єкту дослідження, оскільки відповідає завданню замовника експертизи та аналізу фактичних обставин і доказів, наданих замовником експертизи на підтвердження цим обставинам; (4) є документом з оцінки відповідності (незалежної фахової експертизи) фактичних обставин та їх правових наслідків, у виникнення і розвиток яких, повідомлені замовником експертизи і досліджені за його завданням шляхом застосування спеціалізованих правових та/або спеціальних знань.

Вважається доцільною внутрішня будова експертного висновку з оцінки відповідності (незалежної фахової експертизи), що складається з чотирьох розділів: 1. Вступна частина: 2. Дослідниць-

ка частина. 3. Результати оцінки відповідності (незалежної фахової експертизи). 4. Підписи сторін. Вступна частина деталізується підрозділами: (1) замовник експертизи; (2) завдання експертизи; (3) організатор експертизи; (4) підстави для організації проведення експертизи; (5) підстави для проведення експертизи; (6) компетентність і досвід експертів для проведення експертизи; (7) експерти, які проводять експертизу; (8) категорія та тривалість провадження експертизи; (9) принципи експертизи; (10) методи та процедури експертизи; (11) об'єкти експертизи; (12) вимоги до результату експертизи; (13) відповідальність учасників експертизи (замовника експертизи, організатора експертизи, експерта); (14) документи, надані для експертизи; (15) документи, створені та отримані під час проведення експертизи, на доповнення наданим замовником експертизи; (16) нормативно-правові акти, які застосовані в експертизі; (17) наукові праці та довідкова література, які використані при проведенні експертизи. Дослідницька частина передбачає: (1) опис фактичних обставин та окреслення твердження, сформульованого замовником експертизи відповідно до поставленого ним завдання; (2) обґрунтування і висновки з наданням оцінки твердженню, сформульованого замовником експертизи відповідно до поставленого ним завдання. Результати оцінки відповідності (незалежної фахової експертизи) експертного висновку уявляють собою логічний підсумок, зроблений експертами на основі розгляду та аналізу матеріалів експертизи. Заключна частина експертного висновку «Підписи експертів» має включати, крім фізичних підписів експертів, твердження про те, що експерти своїми підписами підтверджують завершення експертизи, посвідчують остаточність отриманих результатів, які можуть бути враховані компетентною (відповідальною) особою при прийнятті рішення, у разі потреби для цього використання спеціалізованих правових та(або) спеціальних знань. Запропонована структура експертного висновку окреслює його правочинність, тобто дозволяє за змістом встановити належність і компетентність проведеної експертизи. Сформульована позиція, що структурна форма експертного висновку є інтелектуальним творінням, яким виокремлюється унікальність результатів експертизи, наприклад, за якістю, тому розробка і уніфікація його будови в приватній сфері доцільна лише для власних потреб органі з інспектування (органу з оцінки відповідності). Доведено, що структурна форма експертного висновку і сам експертний висновок є об'єкти захисту авторського права. Зроблено висновок, що експертний висновок являє собою результат розумової діяльності людини, є унікальним та індивідуальним до конкретного об'єкту дослідження; використання чи поширення експертного висновку до інших подібних обставин, за якими не проводилося дослідження, є недопустимим; дослідження інших подібних обставин завершується експертним висновком, який так само є унікальним та індивідуальним до відповідних обставин.

Ключові слова: експертний висновок, правочинність, належна експертиза, компетентна експертиза, структура експертного висновку, експерт з питань права, експерт у галузі права, експерт з оцінки відповідності (незалежної фахової експертизи), наукова експертиза, науково-правова експертиза, науково-економічна експертиза, науково-технічна експертиза, комплексна наукова експертиза, фахова кваліфікація, фахова компетентність, експертна діяльність, ISO 17020, ISO 9001, ISO 37001, ISO/IEC 27001, акредитація, сертифікація, орган з оцінки відповідності, орган з інспектування.

Постановка проблеми. За результатами виконання експертної роботи складається звіт, який оформлюється в письмовій формі під назвою «експертний висновок» чи «висновок». В такому документі аналізуються обставини, що були предметом дослідження, викладаються обґрунтування та оцінки, до яких дійшов експерт (група експертів) у вигляді висновків, а також надаються відповіді на запитання, поставлені особою, яка порушила проведення експертизи. Дві загальні умови, які мають бути враховані в такому документі, це: по-перше, обставини, які підтверджені відповідними юридичними документами, на основі яких експерти обґрунтовують результати експертизи, є достовірними; по-друге, висновок має бути логічним і правильним.

В законодавстві України багато нормативних актів містять посилання на «експертний висновок» чи «висновок» як документ дослідження, оцінки чи експертизи. Однак, за цією публікацією аналізуються положення законодавства України, що регламентують результат експертної діяльності експерта з питань права (експерта у галузі права), судового експерта, наукової і науково-технічної експертизи та з оцінки відповідності (незалежної фахової експертизи) в сфері інспектування: науково-правова експертиза, науково-економічна експертиза, науково-технічна експертиза, комплексна наукова експертиза. Зокрема, згідно зі ст. 102 ЦПК України [1] та ст. 98 ГПК України [2], висновок експерта – це докладний допис проведених експертом досліджень, зроблені у результаті них висновки та обґрунтовані відповіді на питання, поставлені експертові, складений у порядку, визначеному законодав-

ством; відповідно до ст. 12 Закону України «Про судову експертизу» [3] та ст.68 КАС України [4], судовий експерт зобов'язаний: провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок; згідно зі ст. 1 Закону України «Про наукову і науково-технічну експертизу» [5], наукова і науково-технічна експертиза - це діяльність, метою якої є дослідження, перевірка, аналіз та оцінка науково-технічного рівня об'єктів експертизи і підготовка обґрунтованих висновків для прийняття рішень щодо таких об'єктів.

В Україні діяльність з інспектування (оцінки відповідності) регламентується ДСТУ EN ISO/IEC 17020:2019 [6], який є ідентичний (IDT) міжнародному стандарту EN ISO/IEC 17020:2012, ISO/IEC 17020:2012. Державний та міжнародний стандарт встановлює для загального і неодноразового використання правила, настанови, характеристики щодо діяльності чи її результатів для різних типів органів з інспектування (оцінки відповідності), тому відповідний орган з інспектування (орган з оцінки відповідності) зобов'язується, на виконання положень пункту 5.1.5 ДСТУ EN ISO/IEC 17020:2019 (EN ISO/IEC 17020:2012, IDT; ISO/IEC 17020:2012, IDT) [6], мати документацію, що описує договірні умови, на основі яких, він виконує інспектування. Це означає, що регламентація особливостей діяльності відповідної експертної установи, в тому числі, що надає послуги з оцінки відповідності (незалежної фахової експертизи) в сфері інспектування: науково-правова експертиза, науково-економічна експертиза, науково-технічна експертиза, комплексна наукова експертиза, здійснюється через локальні нормативно-правові акти відповідної експертної установи.

Але, як уявляється, розробка та видання вказаною експертною установою локальних нормативних актів має здійснюватися з урахуванням положень чинного законодавства України. І якщо відсутні законодавчі акти, які безпосередньо регламентують таку діяльність, то за аналогією доцільно врахувати ті, що регулюють подібні види експертної діяльності, а саме: Закон України «Про наукову і науково-технічну експертизу» [5], Закон України «Про судову експертизу» [3], Цивільний процесуальний кодекс України [1], Господарський процесуальний кодекс України [2], насамперед в частині вимог до результату експертизи (експертного висновку).

Застосовуючи положення вказаних нормативних актів, потребують уваги за правовими характеристиками відмінності, що існують в експертній діяльності експертних установ чи окремих експертів. Так, надання оцінки відповідності (незалежної фахової експертизи) в сфері інспектування: науково-правова експертиза, не може бути ототожненою з наданням висновку експерта з питань права (експерта в галузі права), незважаючи на таку вимогу, встановлену органом з інспектування (органом з оцінки відповідності), що його експертами є лише особи, що мають науковий ступінь. Цивільне та господарське процесуальне законодавство України передбачає, що як експерт з питань права може залучатися особа, яка має науковий ступінь та є визнаним фахівцем у галузі права (ст. 72 ЦПК України [1] та ст. 70 ГПК України [2]), але на підставі ухвали суду може бути уповноважена надати висновок лише щодо: (1) застосування аналогії закону чи аналогії права»; (2) змісту норм іноземного права з їх офіційним або загально прийнятим тлумаченням, практикою застосування і доктриною у відповідній іноземній державі (ст. 114 ЦПК [1] та ст. 108 ГПК України [2]). На відміну, експерт з оцінки відповідності (незалежної фахової експертизи) в сфері інспектування: науково-правова експертиза, здійснює дослідження з різних питань, які співвідносяться з його фаховою кваліфікацією та фаховою компетентністю, та є предметом науково-правової експертизи, або комплексної наукової експертизи. Водночас, якщо того вимагає завдання замовника експертизи, можуть виконувати поставлене замовником завдання експерти, які є носіями знань в галузях юридичних наук та в галузях економічних наук, або в галузях юридичних наук та в галузях технічних наук, або лише в галузях юридичних наук. Отож, тотожність між експертом з питань права (експертом у галузі права) і експерт з оцінки відповідності (незалежної фахової експертизи) спростовується предметом дослідження, за яким вони правомочні надати експертний висновок.

Так само, за правовими характеристиками надання оцінки відповідності (незалежної фахової експертизи) в сфері інспектування: науково-економічна експертиза, науково-технічна експертиза, комплексна наукова експертиза, не є діяльністю судового експерта у розумінні Закону України «Про судову експертизу» [3]. Судовим експертом може бути особа, яка володіє спеціальними знаннями, необхідними для з'ясування відповідних обста-

вин справи; експерт може призначатися судом або залучатися учасником справи (ст. 68 КАС України [4]). Отож, документом на підставі якого судовий експерт виконує повноваження експерта є ухвала суду. Згідно з підпунктом 6.3.1 ДСТУ EN ISO/IEC 17020:2019 (EN ISO/IEC 17020:2012, IDT; ISO/IEC 17020:2012, IDT) [6, орган з інспектування (оцінки відповідності) зазвичай повинен сам виконувати інспектування, на виконання яких від укладає договори. Таким чином, надання оцінки відповідності (незалежної фахової експертизи) в сфері інспектування: науково-економічна експертиза, науково-технічна експертиза, комплексна наукова експертиза, здійснюється за ініціативи та на підставі замовлення замовника експертизи, оформленого в письмовій формі, і укладеного договору між експертною установою (організатором експертизи) та замовником експертизи.

Доцільно наголосити, що й за правовими характеристиками надання оцінки відповідності (незалежної фахової експертизи) в сфері інспектування: науково-правова експертиза, науково-економічна експертиза, науково-технічна експертиза, комплексна наукова експертиза, не є науковою і науково-технічною експертизою в розумінні Закону України «Про наукову і науково-технічну експертизу» [5], оскільки предметом наукової і науково-технічної експертизи є: сфера науково-технічних розробок та дослідно-конструкторських робіт, фундаментальних та прикладних досліджень, у тому числі на стадії їх практичного застосування (впровадження, використання, наслідки використання тощо) (ст. 1 Закону України «Про наукову і науково-технічну експертизу» [5]). Відповідно до положень пункту 3.1. ДСТУ EN ISO/IEC 17020:2019 (EN ISO/IEC 17020:2012, IDT; ISO/IEC 17020:2012, IDT) [6], предметом інспектування є перевіряння продукції, процесу, послуги чи устаткування або їхнього проектування та визначення їхньої відповідності конкретним вимогам, або на основі професійного судження – загальним вимогам. Таким чином, у межах сфери орган з інспектування (орган з оцінки відповідності) надає послуги з питань, які виникають в практичній діяльності, і стосуються практичних проблем та їх розв'язання.

Крім цього, право на проведення наукової і науково-технічної експертизи має експертна установа, яка акредитована на таку діяльність уповноваженими органами Міністерства освіти і науки України (ст. 1 Закону України «Про наукову і науково-технічну експертизу» [5], Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2004 №12 [7]). Право на діяльність з інспектування (надання оцінки відповідності) має експертна установа за наявності таких характеристик: (1) відповідний вид діяльності якої передбачено її статутними повноваженнями; (2) в якій наявні експерти, які включено до паспорту органу з інспектування (органу з оцінки відповідності) як такі, що підтвердили документами свою фахову кваліфікацію та фахову компетентність; (3) яка є акредитованою відповідно до вимог ДСТУ EN ISO/IEC 17020:2019 (EN ISO/IEC 17020:2012, IDT; ISO/IEC 17020:2012, IDT) [6]. Органом акредитації органів з інспектування (органів з оцінки відповідності) є Національне агентство з акредитації України (ст. 6 Закону України «Про акредитацію органів з оцінки відповідності» [8]).

Як зазначалося, орган з інспектування (орган з оцінки відповідності) зобов'язаний регламентувати особливості організації та проведення своєї експертної діяльності власною документацією (локальними нормативними актами). Але, як уявляється, загальні вимоги такої регламентації мають відображатися і в законодавстві, враховуючи концептуальне наближення в Україні експертної діяльності до міжнародних стандартів органом з інспектування (органом з оцінки відповідності), який наразі пропонує послуги з оцінки відповідності (незалежної фахової експертизи) в сфері: науково-правова експертиза, науково-економічна експертиза, науково-технічна експертиза, комплексна наукова експертиза. Однак, відсутні для цього теоретико-правові основи. Цим обґрунтовується актуальність цієї публікації.

Стан дослідження. Особливості правової природи висновку експерта з питань права (експерта в галузі права) та процесуальних наслідків його використання в цивільному та господарському судочинстві досліджували: М. Гетманцев [9], О. Дроздов [10], С. Дяченко [11], О. Кармаза [12], В. Корнієнко [13], Н. Коротка [14], В. Кройтор [15], Ю. Рябченко [16], О. Старченко [17], С. Черноп'ятов [18], А. Штефан [19], С. Щербак [20] та інші.

Проблеми експертного висновку судового експерта в науковій літературі розглядали: В. Абрамова [21], О. Баулін [22], А. Гнатюк [23], М. Дементьев [24], І. Завдов'єва [25], М. Климчук [26], А. Лазаренко [27], В. Осмолян [28], С. Романів [29], О. Пугаченко [30], М. Щербаковський [31] та інші.

Стан дослідження проблематики з інспектування (оцінки відповідності), в тому числі: з оцінки відповідності (незалежної фахової експертизи) в сфері інспектування: науково-правова експертиза, науково-економічна експертиза, науково-технічна експертиза, комплексна наукова експертиза, відсутній; окремі особливості та перспективи цього напрямку експертної діяльності в Україні обґрунтовується в наших публікаціях [32, 33, 34, 35, 36, 37].

Мета статті є обґрунтування доктринальних основ до вимог, яким має відповідати результат з оцінки відповідності (незалежної фахової експертизи) у сфері інспектування: науково-правова експертиза, науково-економічна експертиза, науково-технічна експертиза, комплексна наукова експертиза, а саме: експертний висновок; за науковими публікаціями здійснити виокремлення проблем результату експертизи (експертного висновку).

Виклад основного матеріалу. Експертний висновок є результатом процесу, в даному випадку процесу експертного дослідження та надання оцінки відповідності. Процесом (лат. *processus* – рух, проходження, просування вперед) є: (1) послідовна зміна предметів і явищ, що відбуваються закономірним порядком; (2) сукупність ряду послідовних дій, спрямованих на досягнення результату [38]. Водночас, експертний висновок є документом, який містить результат проведеного експертного дослідження (процесу). Як документ, експертний висновок має бути правочинним, тобто таким, який має ґрунтуватися на законному праві і відповідних правових повноваженнях, зокрема: бути результатом належної та компетентної експертизи. Таким чином, експертний висновок має відображати процес, в якому отримано відповідний результат, способи отримання цього результату (методи, методики), правові підстави та повноваження участі в цьому процесі його учасників, їх кваліфікація та компетентність, обґрунтування та висновки щодо поставленого завдання.

Цивільне та господарське процесуальне законодавство України (ст. 102 ЦПК України [1] та ст. 98 ГПК України [2]), визначили висновок експерта «докладним дописом». Форма висновку судового експерта є уніфікованою для всіх видів судових експертиз. Ця вимога знаходить своє відображення в ст. 102 ЦПК України [1] та ст. 98 ГПК України [2], за якою у висновку експерта повинно бути зазначено: коли, де ким (ім'я, освіта, спеціальність, а також, за наявності, свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта, стаж експертної роботи, науковий ступінь, вчене звання, посада експерта), на якій підставі була проведена експертиза, хто був присутній при проведенні експертизи, питання, що були поставлені експертові, які матеріали експерт використав. Окрім цього, відповідно до п.4.14 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень [39], висновок експерта складається з обов'язковим зазначенням в ньому і таких реквізитів, як: найменування документа, дати та номери складання висновку, категорії експертизи (додаткова, повторна, комісійна, комплексна), виду експертизи (за галуззю знань) та трьох частин: вступної, дослідницької та заключної. Інструкцією [39] встановлено також вимоги до оформлення кожної з частин висновку та порядку проведення експертизи.

До форми і структури висновку експерта з питань права (експерта у галузі права) цивільне та господарське процесуальне законодавство України не регламентує ніяких вимог. Такий висновок складається в довільній формі за власним розсудом та внутрішнім переконанням експерта.

Не регламентовано Законом України «Про наукову і науково-технічну експертизу» [5] вимоги до змісту і структури висновку наукової та науково-технічної експертизи.

У науковій літературі наголошується, що сутність і значення експертного висновку полягає в тому, що він: (1) відображає процес і результат проведення експертного дослідження; (2) містить узагальнені думки експертів щодо якості юридичного документа, недоліків, які в ньому виявлено, та засобів їх усунення (3) має внутрішню будову, яка складається з описової, резюлютивної та рекомендаційної частин [13, с.267-268]; вивчення судом висновку експерта не можна вважати повним, якщо воно не супроводжувалося ознайомленням із застосованою експертом методикою дослідження, а також з тим, які ознаки об'єктів, що досліджувалися, експерт використав для обґрунтування своїх висновків та як він їх оцінив [28, с.161]; форма і структура експертного висновку можуть варіюватися залежно від виду експертизи та її виконавців [43, с.10]. Такі наукові позиції позитивно сприймаються. Без сумніву експертний висновок має відображати собою деталізований опис всього процесу дослідження. За аналогією можуть враховуватися вимоги, що регламентовані чинним зако-

нодавством України до висновку судового експерта, та знайти відображення в структурних частинах експертного висновку з оцінки відповідності (незалежної фахової експертизи) в сфері: науково-правова експертиза, науково-економічна експертиза, науково-технічна експертиза, комплексна наукова експертиза. Однак, структурна форма експертного висновку є інтелектуальним творінням, яке може виокремлювати унікальність результатів експертизи (наприклад, за якістю), тому розробка і уніфікація його будови в приватній сфері доцільна самим органом з інспектування (органом з оцінки відповідності), з метою впровадження в експертну діяльність для оформлення результатів оцінки відповідності (незалежної фахової експертизи) в сфері інспектування: науково-правова експертиза, науково-економічна експертиза, науково-технічна експертиза, комплексна наукова експертиза, які створюються експертами відповідного органу з інспектування (органу з оцінки відповідності).

Разом з цим, враховуючи наукові позиції щодо структурної будови експертного висновку, а також рекомендації стандарту, викладені у Додатку В ДСТУ EN ISO/IEC 17020:2019 (EN ISO/IEC 17020:2012, IDT; ISO/IEC 17020:2012, IDT) [6], вважаємо доцільним окреслити будову експертного висновку з оцінки відповідності (незалежної фахової експертизи) чотирьома розділами, а саме: 1. Вступна частина. 2. Дослідницька частина. 3. Результати оцінки відповідності (незалежної фахової експертизи). 4. Підписи сторін. Розглянемо можливі особливості кожного розділу.

Перший розділ експертного висновку «Вступна частина» має включати підрозділи: (1) замовник експертизи (найменування, ідентифікаційний код, місцезнаходження, результати антикорупційної перевірки, як цього вимагає ISO 37001:2016, IDT (ДСТУ ISO 37001:2018)); (2) завдання експертизи; (3) організатор експертизи (найменування, ідентифікаційний код, місцезнаходження, посилання на документи акредитації та сертифікації процесів експертизи; посилання на договір добровільного страхування професійної відповідальності за шкоду завдану третім особам результатом експертизи); (4) підстави для організації проведення експертизи (посилання на: норму права; положення статуту організатора експертизи щодо відповідних повноважень; додаток до атестату про акредитацію щодо сфери акредитації; договір про організацію та проведення експертизи, укладений між організатором експертизи та замовником експертизи); (5) підстави для проведення експертизи (посилання на: документи антикорупційної перевірки експертів, як цього вимагає ISO 37001:2016, IDT (ДСТУ ISO 37001:2018)); накази організатора експертизи щодо: (а) призначення групи експертів для виконання завдання замовника експертизи; (б) призначення уповноважених осіб для засвідчення експертного висновку від органу з інспектування (органу з оцінки відповідності); (в) підтвердження фахової компетентності експертами за показниками звітного періоду; договори про надання експертних послуг, укладених між організатором експертизи та експертами); (6) компетентність і дослід експертів для проведення експертизи (зазначаються вимоги та документи, які ці вимоги підтверджують); (7) експерти, які проводять експертизу (прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, наукова спеціальність, посада і місце роботи, наукові та інші звання, досвід експертних досліджень, стаж науково-дослідної роботи, наукові здобутки (наукові публікації, монографії, тощо); (8) категорія та тривалість провадження експертизи; (9) принципи експертизи; (10) методи та процедури експертизи (посилання на затверджені методичні документи та стандартизовані технічні умови); (11) об'єкти експертизи; (12) вимоги до результату експертизи (оформлення на бланку організатора експертизи; кількість виготовлення примірників експертного висновку; строк архівного зберігання експертного висновку в паперовому та електронному pdf-форматі; строк чинності експертного висновку; конфіденційність результату, застереження щодо умов застосування експертного висновку та недопущення використання до інших подібних обставин, які не досліджувалися; розподіл прав інтелектуальної власності на результати експертизи з наданням права експертам на використання висновків та обґрунтувань, отриманих під час експертизи, у наукових роботах та наукових публікаціях з дотриманням конфіденційності даних, отриманих під час проведення експертизи); (13) відповідальність учасників експертизи (замовника експертизи, організатора експертизи, експерта); (14) документи, надані для експертизи; (15) документи, створені та отримані під час проведення експертизи, на доповнення наданим замовником експертизи (запити, аналіз ринку, тощо); (16) нормативно-правові акти, які застосовані в експертизі; (17) наукові праці та довідкова література, які використані при проведенні експертизи.

Другий розділ експертного висновку «Дослідницька частина» має передбачати: (1) опис фактичних обставин та окреслення твердження, сформульованого замовником експертизи відповідно до поставленого ним завдання; (2) обґрунтування та висновки з наданням оцінки твердженню, сформульованого замовником експертизи відповідно до поставленого ним завдання.

Третій розділ експертного висновку «Результати оцінки відповідності (незалежної фахової експертизи)» уявляє собою логічний підсумок, зроблений експертами на основі аналізу матеріалів експертизи.

Четвертий розділ експертного висновку «Підписи експертів», крім фізичних підписів експертів, має включати твердження експертів про те, що своїми підписами вони підтверджують завершення експертизи, посвідчують остаточність отриманих результатів, які можуть бути враховані компетентною (відповідальною) особою при прийнятті рішення, у разі потреби для цього використання спеціалізованих правових та(або) спеціальних знань.

Окрім того, експертний висновок повинен мати своє найменування, дату та номер реєстрації в органі з інспектування (органі з оцінки відповідності), який його видає, окреслювати вид експертизи (за галуззю знань), а також засоби захисту під підробки (голограми тощо).

Запропонована структурна форма експертного висновку з оцінки відповідності (незалежної фахової експертизи) в сфері: науково-правова експертиза, науково-економічна експертиза, науково-технічна експертиза, комплексна наукова експертиза, без сумніву окреслює його правочинність, оскільки дозволяє встановити за його змістом належність та компетентність експертизи.

Під терміном «належна експертиза» розуміється така, що відповідає встановленим до неї вимогам, а саме: (1) організована та проведена експертною установою, яка має для цього статутні повноваження; (2) організована та проведена на підставі договору, укладеного між організатором експертизи та замовником експертизи, а також договорів, укладених між організатором експертизи та експертами; (3) підготовка експертного висновку здійснена в контрольованих умовах, встановлених акредитованою системою управління органів з інспектування (ДСТУ EN ISO/IEC 17020:2019 (EN ISO/IEC 17020:2012, IDT; ISO/IEC 17020:2012, IDT)), сертифікованими системами: управління якістю (ISO 9001:2015, IDT (ДСТУ ISO 9001:2015)), управління протидії корупції (ISO 37001:2016, IDT (ДСТУ ISO 37001:2018)), керування інформаційною безпекою (ДСТУ ISO/IEC 27001:2023 (ISO/IEC 27001:2022, IDT)); (4) проведена на підставі порядку, встановленого локальними нормативними актами організатора експертизи; (5) ризики проведення експертизи забезпечені договором добровільного страхування професійної відповідальності на випадок, завдання шкоди третім особам результатом експертизи, тощо. Іншими словами, експертиза відповідає комплексу спеціальних дій, які вчинені експертною установою за відповідним напрямом господарської діяльності, які дозволяють отримати об'єктивні дані щодо наявного стану предмета дослідження.

Під терміном «компетентна експертиза» розуміється така, що здійснена експертами, фахова кваліфікація та фахова компетентність яких дозволяють отримати об'єктивні дані щодо наявного стану предмета дослідження. Орган з інспектування (орган з оцінки відповідності) як організатор експертизи несе відповідальність перед її замовником щодо компетентного проведення. Компетентне проведення експертизи досягається створенням компетентної групи експертів для виконання завдання замовника експертизи в складі не менше трьох осіб. З метою забезпечення компетентності експертного дослідження та власної відповідальності перед замовником експертизи, організатор експертизи наказом розподіляє види робіт, які має виконати відповідний експерт, виходячи із особистої фахової його компетентності, яка підтверджена експертом за показниками звітного періоду. Так, в групі експертів, технічним керівником, він є експертом-1, призначається особа, яка має науковий ступінь доктора наук і має значні показники в науковій роботі (виміром є наукові публікації та інші здобутку у відповідній галузі знань). Технічним керівником забезпечується інспектування (перевірка) результатів експертизи, організація обговорення їх в групі експертів, забезпечення вдосконалення отриманих результатів, тощо.

Доцільно звернути увагу, що технічний керівник групи експертів не є «рецензентом» результатів експертизи у розумінні практики надання рецензій на висновок судового експерта

перта, яка набула широкого застосування в судово-експертній діяльності і знаходить несприйняття таких рецензій як доказів в судах [42, с.20-21]. Технічний керівник групи експертів безпосередньо є експертом, однак на нього організатор експертизи покладає особливу відповідальність щодо надання повноти та об'єктивності результату експертизи, враховуючи його особисту компетентність у відповідній галузі знань. Як експерт, він несе відповідальність за результати експертизи разом з усіма експертами групи.

Безпосереднє дослідження завдання замовника експертизи і підготовку проекту експертного висновку здійснює експерт-2, тому такі види робіт можуть бути доручені фахівцю, який має достатній досвід проведення експертиз, який систематично бере участь в експертизах, такий фахівець може мати наукову ступінь доктора наук або кандидата наук, але предмет дослідження повинен співвідноситися з його науковою спеціальністю та тематикою наукових досліджень.

На експерта-3 може бути покладено виконання окремих доручень щодо виконання завдання замовника експертизи, наприклад, здійснення аналізу судової практики, підбір та аналіз наукової літератури з окремих питань та інше. До роботи у якості експерта-3 може бути залучена особа, яка має науковий ступінь кандидата чи доктора наук, але не має достатнього досвіду експертної роботи, або бере в ній участь вперше, але оскільки нею виконуються роботи в групі експертів, у співпраці з більш досвідченими експертами, то ризики допущення некомпетентних помилок мінімізуються.

У науковій літературі слушно зауважується, що базовою компетентністю зобов'язані володіти всі експерти певної спеціальності і вона регулярно перевіряється [41, с.85]. Але, в експертизі щодо відповідного предмету дослідження, перевага має бути надана саме особистій компетентності експерта (знанням, вмінням та навичкам), оскільки здатність експерта вирішувати всі більш складні і нетипові завдання зростає в процесі його професійної експертної діяльності [41, с.85]. І таке твердження є аксіомою. Здатність експерта вирішувати складні і нетипові завдання ґрунтується на його особистій компетентності (знаннях, вміннях та навичках), яку експерт спрямовує на встановлення особливостей обставин, їх інтерпретації та перетворення в інформацію, необхідну для всебічного, повного і об'єктивного прийняття рішення компетентною (відповідальною) особою, яка потребує для цього відповідні знання.

Широкого наукового обговорення в наукових публікаціях отримало питання «експертної помилки». Зокрема, В. Абрамова аргументує, що експертна помилка є наслідком добросовісної омани відносно правильності своїх дій та може бути результатом свідомого порушення експертом методики дослідження. На думку вченого, експертні помилки можуть виникати в нестандартних ситуаціях, коли у експерта є сумніви щодо правильності її рішення або діє за аналогією з використанням застарілих методик; у випадках професійної недбалості; під час вибору суттєвих ознак та оцінювання їх сукупності тощо [21, с.213]; І. Клименко зауважує, експерт зобов'язаний обґрунтувати свої висновки лише тими вихідними даними, які знайшли закріплення в матеріалах справи [40, с.58]; М. Щербаковський наголошує, відсутність або недолік вихідних даних унеможлиблює проведення дослідження або знижує обґрунтованість та достовірність отриманих результатів [31, с.175]; А. Лазаренко, підсумовуючи дискусію, відмічає, неправильне, помилкове закріплення вихідних даних у процесуальних документах неминує впливають на достовірність одержуваних експертом результатів дослідження і наслідком формування помилкових висновків, оскільки йдеться не про помилку експерта, а помилку інших учасників процесу [27, с.423-424].

Зі своєї сторони, не виключаємо обставини, за яких експерт може допустити помилку, маючи відповідну фахову компетентність для участі в експертизі. Експертна помилка є проявом людського чинника, здебільше вона є ненавмисною [25, с.34]. Проте, для мінімізації експертних помилок, пропонується, вдосконалення експертної діяльності (як кожного експерта, так і експертних підрозділів і установ у цілому) через оптимізацію процесів системи управління якістю, підвищення їх ефективності [25, с.38]. На нашу думку, оптимізація в діяльності спостерігається наразі в послугах з оцінки відповідності (незалежної фахової експертизи) в сфері: науково-правова експертиза, науково-економічна експертиза, науково-технічна експертиза, комплексна наукова експертиза, організація і проведення яких здійснюється відповідно до вимог ДСТУ EN ISO/IEC 17020:2019 (EN ISO/IEC 17020:2012, IDT; ISO/

IEC 17020:2012, IDT). Саме організація експертної діяльності відповідно до вимог стандарту дозволяє передбачити здійснення експертизи лише групою експертів у складі не менше трьох осіб, із чітким розподілом між ними видів робіт організатором експертизи, а цим і зменшення ризиків допущення експертних помилок.

Крім цього, на виконання вимог ДСТУ EN ISO/IEC 17020:2019 (EN ISO/IEC 17020:2012, IDT; ISO/IEC17020:2012, IDT), організатор експертизи добровільно укладає договір страхування професійної відповідальності за шкоду, завдану третім особам результатом експертизи, а також зобов'язаний узгодити можливий розмір відшкодування такої школи на стадії укладання договору із замовником експертизи. Страхові випадки без сумніву можуть бути наслідком експертної помилки. Проте, страховими виплатами забезпечується відповідальність лише організатора експертизи перед замовником експертизи чи третьою особою (споживачем експертного висновку), відповідальність експерта на випадок «експертної помилки» визначається умовами договору, укладеного між організатором експертизи та експертом.

У науковій літературі зустрічаються також такі поняття, як «позитивний висновок» та «негативний висновок» [13, с.267]. На нашу думку, така оцінка експертного висновку є недопустимою. Експертний висновок має бути лише об'єктивним. Проведення дослідження групою експертів спрямоване саме на отримання об'єктивного результату експертизи і виключає його суб'єктивність. Об'єктивність встановлюється під час обговорення результатів дослідження в групі. Саме колективне узгодження підсумкового результату спрямоване на забезпечення його об'єктивності. Повнота висновку експерта передбачає: повноту використання матеріалів, наданих експерту; застосування різноманітних методів дослідження, що доповнюють один одного, які необхідні для достовірної відповіді на поставлені запитання; повноту опису у висновках ходу роботи, виконаної експертом [44, с.85]. Не є виключенням, що результат експертизи може перебувати в розрізі із зацікавленістю в них замовника експертизи; не відповідати його сподіванням тощо. Однак, прийняти результат (експертний висновок) замовник експертизи зобов'язаний, якщо цей результат відповідає поставленому ним завданню і ґрунтується на чинному законодавстві, наукових доктринах та інших наявних доказах. Все це є чинниками об'єктивності результату експертизи, за наявності яких результат експертизи не може бути спростовано.

Експертний висновок являє собою результат розумової діяльності людини, є унікальним та індивідуальним до конкретного об'єкту дослідження, оскільки відповідає завданню замовника експертизи та є результатом аналізу фактичних обставин і доказів, наданих замовником експертизи на підтвердження цим обставинам. Використання чи поширення експертного висновку до інших подібних обставин, за якими не проводилося дослідження, є недопустимим. Дослідження інших подібних обставин завершується експертним висновком, який так само є унікальним та індивідуальним до відповідних обставин.

Експертний висновок з оцінки відповідності (незалежної фахової експертизи) в сфері: науково-правова експертиза, науково-економічна експертиза, науково-технічна експертиза, комплексна наукова експертиза, як зазначалося, створюється на замовлення замовника експертизи.

Згідно статті 15 Закону України «Про авторське право і суміжні права» [25], на твір створений за замовленням розповсюджується авторське право, зокрема: особисті немайнові права належать автору (в даному випадку експертам), майнові права переходять до замовника з моменту створення твору в повному складі, якщо інше не передбачено договором замовлення. У разі переходу майнових прав на твір до замовника, автор має право на винагороду.

Твором визнається оригінальне інтелектуальне творіння автора (співавторів) у сфері науки, літератури, мистецтва тощо, виражене в об'єктивній формі (п. 56 ч.1 ст.1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» [45]).

Експертний висновок по суті є новим науковим практичним дослідженням, в якому з'ясовуються обставини та науково пояснюються їх суттєвість стосовно конкретної ситуації. Не викликає сумніву, що експертний висновок є об'єктом інтелектуального творіння експертів, який створено на замовлення замовника експертизи, та, водночас, є документом з оцінки відповідності (незалежної фахової експертизи) фактичних обставин та їх пра-

вових наслідків, у виникнення та розвиток яких, повідомлені замовником експертизи і досліджені за його завданням шляхом застосування спеціалізованих правових та/або спеціальних знань.

Отож, експертний висновок є процесом та результатом пізнавальної діяльності, оригінальним інтелектуальним творінням експертів, які є носіями знань у відповідних галузях науки, та має вираження в об'єктивній формі. Експертний висновок має суб'єктивно-об'єктивний характер. Структурна форма експертного висновку і сам експертний висновок є об'єкти захисту авторського права

Однак, до цього часу існують проблеми, пов'язані із захистом авторських прав на експертний висновок як об'єкт захисту авторського права, оскільки відсутній механізм такого захисту. У попередніх публікаціях, ми наголошували, що наразі такий захист вбачається через оприлюднення отриманого результату в межах реалізації права експерта на використання зроблених висновків та обґрунтувань у подальших наукових роботах та інших наукових публікаціях [46, с.153]. Такий механізм захисту авторського права на експертний висновок потребує ґрунтовного дослідження та напрацювання шляхів свого вирішення, тому є перспективною подальших наукових досліджень.

Висновки. Концептуальне наближення експертної діяльності в Україні до міжнародних стандартів перебуває в постійному процесі. Яскравим прикладом такого наближення є орган з інспектування (орган з оцінки відповідності), акредитований відповідно до вимог ДСТУ EN ISO/IEC 17020:2019 (EN ISO/IEC 17020:2012, IDT; ISO/IEC 17020:2012, IDT), сертифікований відповідно до вимог ISO 9001:2015, IDT (ДСТУ ISO 9001:2015), ISO 37001:2016, IDT (ДСТУ ISO 37001:2018), ДСТУ ISO/IEC 27001:2023 (ISO/IEC 27001:2022, IDT), який наразі пропонує послуги з оцінки відповідності (незалежної фахової експертизи) в сфері: науково-правова експертиза, науково-економічна експертиза, науково-технічна експертиза, комплексна наукова експертиза. Результатом послуг з оцінки відповідності (незалежної фахової експертизи) є експертний висновок, виокремлений за характерними ознаками: (1) створюється на замовлення замовника експертизи на договірних умовах, (2) уявляє собою інтелектуальне творіння експертів, яке є наслідком процесу їх розумової діяльності, (3) є унікальним та індивідуальним лише до об'єкту дослідження, оскільки відповідає завданню замовника експертизи та аналізу фактичних обставин і доказів, наданих замовником експертизи на підтвердження цим обставинам; (4) є документом з оцінки відповідності (незалежної фахової експертизи) фактичних обставин та їх правових наслідків, у виникнення і розвиток яких, повідомлені замовником експертизи і досліджені за його завданням шляхом застосування спеціалізованих правових та/або спеціальних знань. Вважається доцільною внутрішня будова експертного висновку з оцінки відповідності (незалежної фахової експертизи), що складається з чотирьох розділів: 1. Вступна частина. 2. Дослідницька частина. 3. Результати оцінки відповідності (незалежної фахової експертизи). 4. Підписи сторін. Вступна частина деталізується підрозділами: (1) замовник експертизи; (2) завдання експертизи; (3) організатор експертизи; (4) підстави для організації проведення експертизи; (5) підстави для проведення експертизи; (6) компетентність і дослід експертів для проведення експертизи; (7) експерти, які проводять експертизу; (8) категорія та тривалість провадження експертизи; (9) принципи експертизи; (10) методи та процедури експертизи; (11) об'єкти експертизи; (12) вимоги до результату експертизи; (13) відповідальність учасників експертизи (замовника експертизи, організатора експертизи, експерта); (14) документи, надані для експертизи; (15) документи, створені та отримані під час проведення експертизи, на доповнення наданим замовником експертизи; (16) нормативно-правові акти, які застосовані в експертизі; (17) наукові праці та довідкова література, які використані при проведенні експертизи. Дослідницька частина передбачає: (1) опис фактичних обставин та окреслення твердження, сформульованого замовником експертизи відповідно до поставленого ним завдання; (2) обґрунтування і висновки з наданням оцінки твердженню, сформульованого замовником експертизи відповідно до поставленого ним завдання. Результати оцінки відповідності (незалежної фахової експертизи) експертного висновку уявляють собою логічний підсумок, зроблений експертами на основі розгляду та аналізу матеріалів експертизи. Заключна частина експертного висновку «Підписи експертів» має включати, крім фізичних підписів експертів, твердження про те, що експерти своїми підписами підтверджують за-

вершення експертизи, посвідчують остаточність отриманих результатів, які можуть бути враховані компетентною (відповідальною) особою при прийнятті рішення, у разі потреби для цього використання спеціалізованих правових та(або) спеціальних знань. Запропонована структура експертного висновку окреслює його правочинність, тобто дозволяє за змістом встановити належність і компетентність експертизи. Структурна форма експертного висновку є інтелектуальним творінням, яке виокремлює унікальність результатів експертизи, наприклад за якістю, тому розробка і уніфікація його будови в приватній сфері доцільна лише для власних потреб органу з інспектування (органу з оцінки відповідності). Структурна форма експертного висновку і сам експертний висновок є об'єкти захисту авторського права. Експертний висновок являє собою результат розумової діяльності людини, є унікальним та індивідуальним до конкретного об'єкту дослідження; використання чи поширення експертного висновку до інших подібних обставин, за якими не проводилося дослідження, є недопустимим; дослідження інших подібних обставин завершується експертним висновком, який так само є унікальним та індивідуальним до відповідних обставин.

Список використаних джерел

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. №1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 02.12.2024).
2. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. №1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 02.12.2024).
3. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. №4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 02.12.2024).
4. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. №2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 02.12.2024).
5. Про наукову і науково-технічну експертизу: Закон України від 10.02.1995 р. №51/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/95-vp#Text> (дата звернення: 02.12.2024).
6. ДСТУ EN ISO/IEC 17020:2019. Оцінка відповідності. Вимоги до роботи різних типів органів з інспектування (EN ISO/IEC 17020:2012, IDT; ISO/IEC 17020:2012, IDT). URL: https://budstandart.ua/normativ-document.html?id_doc=89192 (дата звернення: 02.12.2024).
7. Порядок проведення державної акредитації фізичних та юридичних осіб на право проведення наукової та науково-технічної експертизи: Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2004 р. №12, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 26.01.2004 за №110/8709. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0110-04#Text> (дата звернення: 02.12.2024).
8. Про акредитацію органів з оцінки відповідності: Закон України від 17.05.2001 р. №2407-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2407-14#Text> (дата звернення: 02.12.2024).
9. Гетманцев М. Правова природа висновку експерта в галузі права. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. №6. С.333-337.
10. Дроздов О., Григоренко Є., Передерій О., Стебелев А. Переваги та особливості застосування висновків експерта в галузі права. *Закон і бізнес*. URL: https://zib.com.ua/ua/147534-perevagi_ta_osoblivosti_zastosuvannya_visnovkiv_eksperta_v_g.html (дата звернення: 02.12.2024)
11. Дяченко С.В. Експерт з питань права в господарському судовому процесі. *Правова держава*. 2022. №46. С.69-78. URL: <http://pd.onu.edu.ua/article/view/257810/256543> (дата звернення: 02.12.2024)
12. Кармаза О.О. Експерт у галузі права в судовому процесі: теорія та судова практика. *Право і суспільство*. 2019. №5. С.89-94.
13. Корнієнко В.С. Висновок правової експертизи: теоретико-правові аспекти. *Теорія держави і права*. 2020. №7. С.265-269.

14. Коротка Н.О. Цивільно-правовий статус експерта з питань права та його висновки у галузі права як засіб доказування у цивільному процесі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. С.97-100

15. Кройтор В.А. Експерт з питань права в цивільному судочинстві. *Проблеми цивільного права та процесу*. Харків, 2019. С.110-114.

16. Рябченко Ю.Ю. Цивільно процесуальний статус експерта з питань права: питання вдосконалення правового регулювання. URL: http://www.pravo.nayka.com.ua/pdf/11_2017/5.pdf (дата звернення: 02.12.2024)

17. Старченко О. Проблемні питання процесуального статусу експерта з питань права. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. №8. С.26-29.

18. Черноп'ятов С.В. Деякі проблеми позитивного національного правового регулювання участі експерта з питань права у цивільних судових процесах. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. №6. Том 1. С. 88-91.

19. Штефан А.С. Висновок експерта у цивільному судочинстві. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2018. №2. С.16-28.

20. Щербак С.В. Правове становище експерта з питань права в цивільному процесі України. *Правові горизонти*. 2018. №13. С.29-32. URL: https://web.archive.org/web/20220227003451id_/https://law-review.sumdu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/04/№1326_2018-29-32.pdf (дата звернення: 02.12.2024).

21. Абрамова В.М. Експертні помилки: сутність, генезис, шляхи подолання: дис ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, КНУ ім. Т. Шевченка, 2011. 259 с.

22. Баулін О.В., Шевчук В.М. Використання можливостей експертизи сторонами кримінального провадження під час доказування на стадії досудового розслідування. *Криміналістична і судова експертиза*. 2017. №62. С.100-108. URL: <https://digest.kndise.gov.ua/wp-content/uploads/2019/03/a2fc25cb69-100-108-1.pdf> (дата звернення: 02.12.2024).

23. Гнатюк А.Ю. Експертний висновок: як дотриматися засади змагальності. *Полтавський правовий часопис*. 2021. №3. С.24-35 URL: <http://pli.nlu.edu.ua/doc/review/Review%202021,%20№3.pdf> (дата звернення: 02.12.2024).

24. Дементьев М.В. Внутрішнє переконання та форми висновків експертів. *Наукові нотатки*. 2022. URL: <https://core.ac.uk/download/568562923.pdf> (дата звернення: 02.12.2024).

25. Завдов'єва І.Г., Горбенко В.О., Дяченко О.М., Черкашина Н.О. Помилка та її значення в судово-експертній діяльності. *Криміналістичний вісник*. 2018. №30(2). С.31-39 URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/dfd2c8a7-0ab3-470a-bad4-b37ad84be258/content> (дата звернення: 02.12.2024).

26. Климчук М.П., Марко С.І. Інформаційна цінність висновку експерта, як джерела доказів у кримінальній справі. *Правова інформатика*. 2011. №3-4(31). С.81-88 URL: https://ippi.org.ua/sites/default/files/11kmpdks_0.pdf (дата звернення: 02.12.2024).

27. Лазаренко А.М. Відмежування завідомо неправдивого висновку експерта від експертної помилки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №8. С.422-424. URL: http://lsey.org.ua/8_2023/98.pdf (дата звернення: 02.12.2024).

28. Осмолян В.А., Гаюк І.Й., Домбровська О.М. Оцінка судом наукової обґрунтованості та достовірності висновку експерта під час розгляду справ, віднесених законом до юрисдикції господарського суду, та трудових спорів. *Європейські перспективи*. 2022. №1. С.157-164 URL: https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/EP-2022-1/EP_2022_1.pdf (дата звернення: 02.12.2024).

29. Романів С.Р., Голяш І.Д. Основні напрями вдосконалення правового регулювання судово-економічної експертизи в Україні. *Економіка і суспільство*. 2017. №10. С.798-802. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/10_ukr/135.pdf (дата звернення: 02.12.2024).

30. Пугаченко О.Б., Косенко С.С., Бабій М.В. Організація проведення судових експертиз та експертних досліджень з економічних питань. *Центральний науковий вісник. Економічні науки*. 2021. URL: <https://dspace.kntu.kr.ua/server/api/core/bitstreams/1a799fce-b95c-45c2-9680-3e5d5b381cce/content> (дата звернення: 02.12.2024).

31. Щербаковський М.Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: монографія. Харків, В деле. 2015. 560 с.

32. Романовська Л.А. Правомочність із надання оцінки відповідності істотній зміні обставин, яку сторони не могли передбачити при укладанні договору (контракту), та її правовим наслідкам. *Право України*. 2024. №2. С.125-135.

33. Романовська Л.А. Щодо визначення правомочності експерта з надання оцінки відповідності (незалежної фахової експертизи). *Sectoral research XXI: characteristics and features: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the VII International Scientific and Theoretical Conference, March 15, 2024. Chicago, USA: International Center of Scientific Research (C.40-42).*

34. Романовська Л.А. Щодо видів робіт процесу оцінки відповідності (незалежної фахової експертизи). *Education and science of today: intersectoral issues and development of sciences: Collection of scientific papers «ЛОГОС» with Proceedings of the VI International Scientific and Practical Conference, Cambridge, March 29, 2024. Cambridge-Vinnitsia: P.C. Publishing House & UKRLOGOS Group LLC, 2024. (C.104-109).*

35. Романовська Л.А. Щодо ризиків процесу з оцінки відповідності (незалежної фахової експертизи) та суб'єкта професійної відповідальності. *Interdisciplinary research: scientific horizons and perspectives: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the VII International Scientific and Theoretical Conference, April 12, 2024. Vilnius, Republic of Lithuania: International Center of Scientific Research (C.49-51).*

36. Романовська Л.А. Щодо принципів інспектування/оцінки відповідності (незалежної фахової експертизи). *Theory and practice of modern science: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the VII International Scientific and Theoretical Conference, May 24, 2024. Kraków, Republic of Poland: International Center of Scientific Research. (C.49-50).*

37. Романовська Л.А. Порівняльно-правовий концепт: експерт з питань права та експерт з оцінки відповідності (незалежної фахової експертизи). *Збірник наукових праць «Правове право і підприємництво»*. 2024. Випуск 24. Частина 2. С.184-194.

38. Словник іншомовних слів. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgibin/u/book/sis.pl?Qry=%CF%F0%E5%F6%E5%F1> (Дата звернення: 02.12.2024).

39. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 №53/5, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 03.11.1998 за №705/3145. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (Дата звернення 02.12.2024).

40. Клименко Н.І. Про процесуальні гарантії достовірності висновку експерта. *Криміналістичний вісник*. Київ: Бюлетень ВАК України. 2004. №3 (1). С.58-61.

41. Щербаковський М.Г. Компетенція та компетентність судового експерта (на прикладі КПК України). *Судові експертизи в процесуальному праві України: навчальний посібник / за заг. ред. О.Г. Рувіна*. Київ: Видавництво Ліра-К. 2019. 424 с. (С.81-88).

42. Циганок Ю.В., Шульгін С.О. Методологія й організація експертного та криміналістичного забезпечення боротьби з кримінальною протиправністю. *Криміналістичний вісник*. 2023. №2(40). С.16-29.

43. Мінкова О.Г. Експертне забезпечення правотворчості в Україні: теоретико-правова характеристика: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ. 2011. 20 с.

44. Климчук М.П., Марко С.І. Інформаційна цінність висновку експерта, як джерела доказів у кримінальній справі. *Правова інформатика*. 2011. №3-4(31). С. 81-88.

45. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01.12.2022 р. №2811-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text> (дата звернення: 02.12.2024).

46. Романовська Л.А. Проблеми захисту авторського права на результат незалежної фахової експертизи в механізмі правозастосування цивільно-правових норм. Інтелектуальна власність в перехресті доктрин та практики : виступи учасників науково-практичних конференцій // Київський інститут інтелектуальної власності та права, місто Київ, 23 листопада 2021р. Наукове видання. Київ: Видавництво Ліра-К. 2021. 238с. (С.151-153).

THEORETICAL AND LEGAL ASPECTS OF LEGAL TRANSACTIONS EXPERT OPINION ON CONFORMITY ASSESSMENT (INDEPENDENT PROFESSIONAL EXPERTISE) IN THE FIELD OF INSPECTION: SCIENTIFIC AND LEGAL EXPERTISE, SCIENTIFIC AND ECONOMIC EXPERTISE, SCIENTIFIC AND TECHNICAL EXPERTISE, COMPREHENSIVE SCIENTIFIC EXPERTISE

Liudmyla A. Romanovska, PhD in Legal Sciences, Director, Chief Researcher in the Field of Law, LLC "Independent Professional Expertise".

E-mail: 412rla@gmail.com

DOI: 10.32342/3041-2218-2024-2-9-5

Keywords: *expert opinion, legal competence, due diligence, competent expertise, structure of an expert opinion, legal expert, expert in the field of law, conformity assessment expert (independent professional expertise), scientific expertise, scientific and legal expertise, scientific and economic expertise, scientific and technical expertise, comprehensive scientific expertise, professional qualification, professional competence, expert activity, ISO 17020, ISO 9001, ISO 37001, ISO/IEC 27001, accreditation, certification, conformity assessment body, inspection body.*

The article reveals the concept and essence of an expert opinion on conformity assessment (independent professional expertise) in the field of inspection: scientific and legal expertise, scientific and economic expertise, scientific and technical expertise, comprehensive scientific expertise. The author compares the legal characteristics inherent in the opinion of a legal expert (expert in the field of law), an expert opinion of a forensic expert, an expert opinion of a scientific and scientific-technical expert and an expert opinion on conformity assessment (independent professional expertise) in the field of inspection: scientific and legal expertise, scientific and economic expertise, scientific and technical expertise, and comprehensive scientific expertise. The author notes the peculiarities of legal regulation in Ukraine of conformity assessment (independent professional expertise) in the field of inspection: scientific and legal expertise, scientific and economic expertise, scientific and technical expertise, comprehensive scientific expertise, legal expert (expert in the field of law), forensic expert, scientific and scientific and technical expertise and its results (expert opinion). It is stated that an example of the conceptual approximation of expert activity in Ukraine to international standards is an inspection body (conformity assessment body) accredited in accordance with the requirements of DSTU EN ISO/IEC 17020:2019 (EN ISO/IEC 17020: 2012, IDT; ISO/IEC 17020:2012, IDT), certified in accordance with the requirements of ISO 9001:2015, IDT (DSTU ISO 9001:2015), ISO 37001:2016, IDT (DSTU ISO 37001:2018), DSTU ISO/IEC 27001: 2023 (ISO/IEC 27001:2022, IDT), which currently offers conformity assessment services (independent professional expertise) in the field of: scientific and legal expertise, scientific and economic expertise, scientific and technical expertise, comprehensive scientific expertise. It is noted that the result of the expert activity of such a body is an expert opinion. The author analyses scientific publications and highlights the controversial issues of expert opinion, in particular: expert error, positive and negative opinion, copyright protection of expert opinion.

The expert opinion on conformity assessment (independent professional examination) is distinguished by its characteristic features: (1) it is created at the request of the customer of the examination on contractual terms, (2) it is an intellectual creation of experts, which is the result of the process of their mental activity, (3) it is unique and individual only to the object of study, since it corresponds to the task of the customer of the examination and the analysis of the actual circumstances and evidence provided by the customer of the examination to confirm these circumstances; (4) is a document on the conformity assessment (independent professional examination) of the actual circumstances and their legal consequences, the occurrence and development of which were reported by the customer of the examination and investigated on his/her behalf by applying specialised legal and/or specialised knowledge.

The internal structure of the expert opinion on conformity assessment (independent professional examination), consisting of four sections, is considered appropriate: 1. Introductory part: 2. Research part. 3. Results of conformity assessment (independent professional expertise). 4. Signatures of the parties. The introductory part is detailed in the following subsections: (1) the customer of the expertise; (2) the objectives of the expertise; (3) the organiser of the expertise; (4) the grounds for organising the expertise; (5) the grounds for conducting the expertise; (6) the competence and experience of the experts to conduct the expertise; (7) the experts conducting the expertise; (8) the category and duration of the expertise; (9) the principles of expertise; (10) the methods and procedures of the expertise; (11) the objects of the expertise; (12) requirements for the result of the expertise; (13) responsibility of the participants of the expertise (the customer of the expertise, the organiser of the expertise, the expert); (14) documents submitted for the expertise; (15) documents created and received during the expertise, in addition to those provided by the customer of the expertise; (16) regulatory legal acts used in the expertise; (17) scientific works and reference literature used in the expertise. The research part includes: (1) a description of the factual circumstances and an outline of the statement formulated by the expert's client in accordance with

the task set by him; (2) substantiation and conclusions with an assessment of the statement formulated by the expert's client in accordance with the task set by him. The results of the conformity assessment (independent professional examination) of an expert opinion are a logical summary made by experts based on the review and analysis of the examination materials. The final part of the expert opinion 'Signatures of experts' should include, in addition to the physical signatures of the experts, a statement that the experts confirm the completion of the expertise by their signatures, certify the finality of the results obtained, which may be taken into account by the competent (responsible) person when making a decision, if it is necessary to use specialised legal and/or specialised knowledge. The proposed structure of the expert opinion outlines its validity, i.e., allows to establish the relevance and competence of the expert's opinion by its content. The author formulates the position that the structural form of an expert opinion is an intellectual creation that distinguishes the uniqueness of the results of an expert examination, for example, in terms of quality, and therefore the development and unification of its structure in the private sector is advisable only for the inspection body's own needs. It is proved that the structural form of an expert opinion and the expert opinion itself are objects of copyright protection. It is concluded that an expert opinion is the result of human mental activity, is unique and individual to a particular object of research; the use or dissemination of an expert opinion to other similar circumstances in which no research was conducted is inadmissible; the study of other similar circumstances ends with an expert opinion, which is also unique and individual to the relevant circumstances.

References

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2004), Law of Ukraine "Civil Procedure Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (Accessed 2 December 2024).
2. The Verkhovna Rada of Ukraine (1991), Law of Ukraine "Commercial Procedure Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (Accessed 2 December 2024).
3. The Verkhovna Rada of Ukraine (1994), Law of Ukraine "On court expertise", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (Accessed 2 December 2024).
4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2005), Law of Ukraine "Code of Administrative Procedure of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (Accessed 2 December 2024).
5. The Verkhovna Rada of Ukraine (1995), Law of Ukraine "On scientific and scientific and technical expertise", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/95-bp#Text> (Accessed 2 December 2024).
6. DSTU EN ISO/IEC 17020:2019. *Otsinka vidpovidnosti. Vymohy do roboty riznykh typiv orhaniv z inspektuvannia* [DSTU EN ISO/IEC 17020:2019. Conformity assessment. Requirements for the performance of different types of inspection bodies (EN ISO/IEC 17020:2012, IDT; ISO/IEC 17020:2012, IDT)], available at: https://budstandart.ua/normativ-document.html?id_doc=89192 (Accessed 2 December 2024).
7. The Ministry of Education and Science of Ukraine (2004), Order "The Procedure for State Accreditation of Individuals and Legal Entities for the Right to Conduct Scientific and Scientific and Technical Expertise", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0110-04#Text> (Accessed 2 December 2024).
8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), Law of Ukraine "On accreditation of conformity assessment bodies", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2407-14#Text> (Accessed 2 December 2024).
9. Hetmantsev, M. (2018). *Pravova pryroda vysnovku eksperta v haluzi prava* [Legal nature of the expert opinion in the field of law]. *Pidpryemnytstvo, gospodarstvo i pravo* [Entrepreneurship, economy and law], no.6, pp. 333-337.
10. Drozdov, O., Hryhorenko, Ye., Perederii, O., Stiebieliev, A. *Perevahy ta osoblyvosti zastosuvannia vysnovkiv eksperta v haluzi prava* [Advantages and peculiarities of using expert opinions in the field of law]. *Zakon i biznes* [Law and Business], available at: https://zib.com.ua/ua/147534-perevagi_ta_osoblyvosti_zastosuvannya_visnovkiv_eksperta_v_g.html (Accessed 2 December 2024).
11. Diachenko, S.V. (2022). *Ekspert z pytan prava v hospodarskomu sudovomu protsesi* [Expert on Law in Commercial Litigation]. *Pravova derzhava* [The rule of law], no. 46, pp. 69-78. Available at: <http://pd.onu.edu.ua/article/view/257810/256543> (Accessed 2 December 2024).
12. Karmaza, O.O. (2019). *Ekspert u haluzi prava v sudovomu protsesi: teoriia ta sudova praktyka* [Expert in the field of law in the judicial process: theory and judicial practice]. *Pravo i suspilstvo* [Law and Society], no. 5, pp. 89-94.
13. Korniienko, V.S. (2020). *Vysnovok pravovoi ekspertyzy: teoretyko-pravovi aspekty* [Conclusion of legal expertise: theoretical and legal aspects]. *Teoriia derzhavy i prava* [Theory of State and Law], no. 7, pp. 265-269.
14. Korotka, N.O. (2018). *Tsyvilno-pravovyi status eksperta z pytan prava ta yoho vysnovok u haluzi prava yak zasib dokazuvannia u tsyvilnomu protsesi* [Civil and legal status of an expert in law and his/her opinion in the field of law as a means of proof in civil proceedings]. *Problemy tsyvilnoho prava ta protsesu* [Scientific Bulletin of Uzhhorod National University], pp. 97-100.

15. Kroitor, V.A. (2019). *Ekspert z pytan prava v tsyvilnomu sudochynstvi* [Expert on law in civil proceedings]. *Problemy tsyvilnoho prava ta protsesu* [Problems of civil law and procedure]. Kharkiv, pp.110-114.
16. Riabchenko, Yu.Iu. *Tsyvilno protsesualnyi status eksperta z pytan prava: pytannia vdoskonalennia pravovoho rehuliuвання* [Civil Procedural Status of a Legal Expert: Issues of Improving Legal Regulation]. Available at: http://www.pravo.nayka.com.ua/pdf/11_2017/5.pdf (Accessed 2 December 2024).
17. Starchenko, O. (2019). *Problemy pytannia protsesualnoho statusu eksperta z pytan prava* [Problematic issues of the procedural status of a legal expert]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo* [Entrepreneurship, economy and law], no.8, pp. 26-29.
18. Chernopiatov, S.V. (2017). *Deiaki problemy pozytyvnoho natsionalnoho pravovoho rehuliuвання uchasti eksperta z pytan prava u tsyvilistychnykh sudovykh protsesakh* [Some Problems of Positive National Legal Regulation of Participation of a Legal Expert in Civil Litigation]. *Aktualni problemy vitchyznianoï yuryprudentsii* [Actual problems of national jurisprudence], no. 6, vol. 1, pp. 88-91.
19. Shtefan, A.S. (2018). *Vysnovok eksperta u tsyvilnomu sudochynstvi* [Expert Opinion in Civil Proceedings]. *Teoriia i praktyka intelektualnoi vlasnosti* [Theory and practice of intellectual property], no. 2, pp. 16-28.
20. Shcherbak, S.V. (2018). *Pravove stanovyszcze eksperta z pytan prava v tsyvilnomu protsesi Ukrainy* [Legal status of an expert on law in the civil procedure of Ukraine]. *Pravovi horyzonty* [Legal Horizons], no. 13, pp. 29-32. Available at: https://web.archive.org/web/20220227003451id_/https://law-review.sumdu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/04/№1326_2018-29-32.pdf (Accessed 2 December 2024).
21. Abramova, V.M. (2011). *Ekspertni pomylky: sutnist, henezys, shliakhy podolannia* Diss. kand. yuryd. nauk [Expert Errors: Essence, Genesis, Ways to Overcome Cand. of Law. Sci. diss.]. Kyiv, Taras Shevchenko National University of Kyiv, 259 p.
22. Baulin, O.V., Shevchuk, V.M. (2017). *Vykorystannia mozhyvostei ekspertyzy storonamy kryminalnoho provadzhenia pid chas dokazuvannia na stadii dosudovoho rozsliduvannia* [The use of expertise by the parties to criminal proceedings during the proof at the stage of pre-trial investigation]. *Kryminalistychna i sudova ekspertyza* [Criminalistics and Forensic Expertise], no. 62, pp. 100-108. Available at: <https://digest.kndise.gov.ua/wp-content/uploads/2019/03/a2fc25cb69-100-108-1.pdf> (Accessed 2 December 2024).
23. Hnatiuk, A.Iu. (2021). *Ekspertnyi vysnovok: yak dotrymatysia zasady zmahalnosti* [Expert opinion: how to comply with the principle of competition]. *Poltavskyi pravovyi chasopys* [Poltava Legal Journal], no. 3, pp. 24-35. Available at: <http://pli.nlu.edu.ua/doc/review/Review%202021%20pdf> (Accessed 2 December 2024).
24. Dementiev, M.V. (2022). *Vnutrishnie perekonannia ta formy vysnovkiv ekspertiv* [Internal belief and forms of expert opinions]. *Naukovi notatky* [Scientific notes]. Available at: <https://core.ac.uk/download/568562923.pdf> (Accessed 2 December 2024).
25. Zavdovieva, I.H., Horbenko, V.O., Diachenko, O.M., Cherkashyna, N.O. (2018). *Pomyłka ta yïi znachennia v sudovo-ekspertnii diïalnosti* [Error and its significance in forensic expert activity]. *Kryminalistychnyi visnyk* [Criminalistics Bulletin], no. 30 (2), pp. 31-39. Available at: <https://elar.naiuau.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/dfd2c8a7-0ab3-470a-bad4-b37ad84be258/content> (Accessed 2 December 2024).
26. Klymchuk, M.P., Marko, S.I. (2011). *Informatsiina tsinnist vysnovku eksperta, yak dzherela dokaziv u kryminalnii spravi* [Information value of the expert's opinion as a source of evidence in a criminal case]. *Pravova informatyka* [Legal Informatics], no. 3-4 (31), pp.81-88. Available at: https://ippi.org.ua/sites/default/files/11kmpdks_0.pdf (Accessed 2 December 2024).
27. Lazarenko, A.M. (2023). *Vidmezhuвання zavidomo nepravdyvoho vysnovku eksperta vid ekspertnoi pomylky* [Distinguishing deliberately false expert opinion from expert error]. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal* [Legal scientific electronic journal], no. 8, pp.422-424. Available at: http://lsej.org.ua/8_2023/98.pdf (Accessed 2 December 2024).
28. Osmolian, V.A., Haiur, I.I., Dombrovska, O.M. (2022). *Otsinka sudom naukovoi obgruntovanosti ta dostovirnosti vysnovku eksperta pid chas rozghliadu sprav, vidnesenykh zakonom do yurydyktsii hospodarskoho sudu, ta trudovykh sporiv* [Assessment by the Court of the Scientific Validity and Reliability of Expert Opinion in the Course of Consideration of Cases within the Jurisdiction of the Commercial Court and Labour Disputes]. *Yevropeiski perspektyvy* [European Perspectives], no. 1, pp. 157-164. Available at: https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/EP-2022-1/EP_2022_1.pdf (Accessed 2 December 2024).
29. Romaniv, S.R., Holiash, I.D. (2017). *Osnovni napriamy vdoskonalennia pravovoho rehuliuвання sudovo-ekonomichnoi ekspertyzy v Ukraini* [Main directions of improvement of legal regulation of forensic economic expertise in Ukraine]. *Ekonomika i suspilstvo* [Economy and Society], no. 10, pp. 798-802. Available at: https://economyandsociety.in.ua/journals/10_ukr/135.pdf (Accessed 2 December 2024).

30. Puhachenko, O.B., Kosenko, S.S., Babii, M.V. (2021). *Orhanizatsiia provedennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen z ekonomichnykh pytan* [Organisation of forensic examinations and expert studies on economic issues]. *Tsentralnyi naukovyi visnyk. Ekonomichni nauky* [Central Scientific Bulletin. Economic Sciences]. Available at: <https://dspace.kntu.kr.ua/server/api/core/bitstreams/1a799fce-b95c-45c2-9680-3e5d5b381cce/content> (Accessed 2 December 2024).

31. Shcherbakovskiy, M.H. (2015). *Provedennia ta vykorystannia sudovykh ekspertyz u kryminalnomu provadzheni* [Conducting and using forensic examinations in criminal proceedings]. Monograph. Kharkiv, V Delo, 560 p.

32. Romanovska, L.A. (2024). *Pravomochnist iz nadannia otsinky vidpovidnosti istotnii zmini obstavyn, yaku storony ne mohly peredbachyty pry ukladanni dohovoru (kontraktu), ta yii pravovym naslidkam* [Competence to assess compliance with a significant change in circumstances that the parties could not foresee when concluding an agreement (contract) and its legal consequences]. *Pravo Ukrainy* [Law of Ukraine], no. 2, pp. 125-135.

33. Romanovska, L.A. (2024). *Shchodo vyznachennia pravomochnosti eksperta z nadannia otsinky vidpovidnosti (nezaleznoi fakhovoi ekspertyzy)* [On determining the competence of an expert to provide a conformity assessment (independent professional expertise)]. Sectoral research XXI: characteristics and features: collection of scientific papers "SCIENTIA" with Proceedings of the VII International Scientific and Theoretical Conference, Chicago, USA, International Centre for Scientific Research, pp. 40-42.

34. Romanovska, L.A. (2024). *Shchodo vydiv robit protsesu otsinky vidpovidnosti (nezaleznoi fakhovoi ekspertyzy)* [On the types of work of the conformity assessment process (independent professional expertise)]. Education and science of today: intersectoral issues and development of sciences: Collection of scientific papers "ΛΟΓΟΣ" with Proceedings of the VI International Scientific and Practical Conference, Cambridge, Cambridge-Vinnitsia, P.C. Publishing House & UKRLOGOS Group LLC, pp.104-109.

35. Romanovska, L.A. (2024). *Shchodo ryzykiv protsesu z otsinky vidpovidnosti (nezaleznoi fakhovoi ekspertyzy) ta subiekta profesiinoi vidpovidalnosti* [On the risks of the conformity assessment process (independent professional expertise) and the subject of professional responsibility]. Interdisciplinary research: scientific horizons and perspectives: collection of scientific papers "SCIENTIA" with Proceedings of the VII International Scientific and Theoretical Conference, Vilnius, Republic of Lithuania, International Centre of Scientific Research, pp. 49-51.

36. Romanovska, L.A. (2024). *Shchodo pryntsyypiv inspektuvannia/otsinky vidpovidnosti (nezaleznoi fakhovoi ekspertyzy)*. [On the principles of inspection/conformity assessment (independent professional expertise)]. Theory and practice of modern science: collection of scientific papers 'SCIENTIA' with Proceedings of the VII International Scientific and Theoretical Conference, Kraków, Republic of Poland, International Centre of Scientific Research.

37. Romanovska, L.A. (2024). *Porivnialno-pravovyi kontsept: ekspert z pytan prava ta ekspert z otsinky vidpovidnosti (nezaleznoi fakhovoi ekspertyzy)* [Comparative legal concept: legal expert and expert on conformity assessment (independent professional expertise)]. *Zbirnyk naukovykh prats "Pryvatne pravo i pidpriemnytstvo"* [Collection of scientific works "Private Law and Entrepreneurship"], issue 24, part 2, pp. 184-194.

38. *Slovnnyk inshomovnykh sliv* [Dictionary of foreign language words]. Available at: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%CF%F0%EE%F6%E5%F1> (Accessed 2 December 2024).

39. Ministry of Justice of Ukraine (1998). Order "On Approval of the Instruction on the Appointment and Conduct of Forensic Examinations and Expert Studies and Scientific and Methodological Recommendations on the Preparation and Appointment of Forensic Examinations and Expert Studies". Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (Accessed 2 December 2024).

40. Klymenko, N.I. (2004). *Pro protsesualni harantii dostovirnosti vysnovku eksperta* [On procedural guarantees of the reliability of expert opinion]. *Kryminalistychnyi visnyk* [Criminalistics Bulletin]. Kyiv, Bulletin of the Higher Attestation Commission of Ukraine, no. 3(1), pp.58-61.

41. Shcherbakovskiy, M.H. (2019). *Kompetentsiia ta kompetentnist sudovoho eksperta (na prykladi KPK Ukrainy). Sudovi ekspertyzy v protsesualnomu pravi Ukrainy* [Competence and competence of a forensic expert (on the example of the CPC of Ukraine). Forensic examinations in the procedural law of Ukraine]. Kyiv, Lira-K Publishing House, 424 p., pp. 81-88.

42. Tsyhanok, Yu.V., Shulhin, S.O. (2023). *Metodolohiia y orhanizatsiia ekspertnoho ta kryminalistychnoho zabezpechennia borotby z kryminalnoiu protypravnistiu*. [Methodology and organisation of expert and forensic support for combating criminal unlawfulness]. *Kryminalistychnyi visnyk* [Criminalistics Bulletin], no. 2 (40), pp.16-29.

43. Minkova, O.H. (2011). *Ekspertne zabezpechennia pravotvorchosti v Ukraini: teoretyko-pravova kharakterystyka* Avtoref. kand. yuryd. nauk [Expert support of lawmaking in Ukraine: theoretical and legal characteristics. Author's ref. cand. of Law sci.]. Kyiv, 20 p.

44. Klymchuk, M.P., Marko, S.I. (2011). *Informatsiina tsinnist vysnovku eksperta, yak dzherela dokaziv u kryminalnii spravi* [Information value of an expert opinion as a source of evidence in a criminal case]. *Pravova informatyka* [Legal Informatics], no. 3-4 (31), pp. 81-88.

45. The Verkhovna Rada of Ukraine (2022), Law of Ukraine “On Copyright and Related Rights”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text> (Accessed 2 December 2024).

46. Romanovska, L.A. (2021). *Problemy zakhystu avtorskoho prava na rezultat nezalezhnoi fakhovoi ekspertyzy v mekhanizmi pravozastosuvannia tsyvilno-pravovykh norm. Intelektualna vlasnist v perekhresti doktryn ta praktyky* [Problems of copyright protection for the result of an independent professional examination in the mechanism of law enforcement of civil law. Intellectual property at the crossroads of doctrine and practice]. *Kyivskiy instytut intelektualnoi vlasnosti ta prava* [Kyiv Institute of Intellectual Property and Law], Kyiv, Lyra-K Publishing House, 238 p., pp. 151-153).

Одержано 03.12.2024.